

Oproep tot actie

Pleidooi voor een
eco-sociale benadering
van sociaal werk

Auteurs:

Richard de Brabander, lector InHolland

Josien Hofs, bestuurslid IFSW

Jeanet de Jong, beleidsadviseur BPSW

Christine Kuiper, voorheen Movisie

Maja Ročak, Fontys en Zuyd Hogeschool

Mariël van Pelt, Fontys hogeschool en Movisie

November 2022

De ecologische crisis is een maatschappelijke crisis

De afgelopen twintig jaar zijn alleen al door natuurrampen 4,2 miljard mensen getroffen (CRED/UNDRR, 2020). De vooruitzichten zijn verre van rooskleurig. Extreme hitte, droogte, bosbranden en overstromingen die de zomer van 2022 kenmerkten, zijn geen uitzondering meer. De aarde is met name door 'westerse' landen dusdanig vervuild, aangetast en uitgeput dat er sprake is van een mondiale ecologische crisis. Klimaatverandering, biodiversiteit, overexploitatie en vervuiling zijn enkele van de negen planetaire systeemgrenzen die bij overschrijding de ecologische balans ernstig verstoren. Het klimaat is een drempel overgegaan, waardoor temperaturen sneller stijgen en biodiversiteit in rap tempo afneemt, meer dan tot nu toe werd gedacht.

Klimaat, biodiversiteit, vervuiling, ongelijkheid, gezondheid en welbevinden zijn onderling sterk verweven. De ecologische crisis is dan ook een 'crisisvermenigvuldiger' die diepgewortelde ongelijkheden op sociaal, economisch, politiek en gezondheidsniveau blootlegt en versterkt. Leefgebieden verdwijnen door branden of overstromingen, schoon water is niet meer voorhanden, oogsten mislukken, mensen verlaten huis en haard en slaan op de vlucht. Er ontstaan spanningen in samenlevingen evenals fysieke en mentale gezondheidsproblemen. Geweld tegen minderheidsgroeperingen neemt toe. De ecologische crisis heeft een ontwrichtend effect op samenlevingen, ook op de Nederlandse samenleving. Deze crisis is dan ook een maatschappelijke crisis: rechten van mensen in marginale posities komen als eerste onder druk te staan. Toekomstperspectief neemt af, uitsluiting neemt toe. Daarmee is het een belangrijke kwestie die prominent aandacht verdient van het sociaal werk.

Decennialang is het overheidsbeleid gericht geweest op economische groei, met marktwerking als uitgangspunt naast het stimuleren van consumentisme. Handelen dat het resultaat is van dit nog steeds voortdurende beleid, draagt echter bij aan verdere uitputting, vervuiling en aantasting van het leven op aarde. Welvaartsgroei heeft bovendien een afnemende invloed op welbevinden en op welzijn (Lintsen, Veraart, Smits & Grin, 2018). Er is een cultuur ontstaan waarin solidariteit en saamhorigheid plaats hebben gemaakt voor een sterk individuele blik. Teveel nadruk is komen te liggen op eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid, ook in sociaal beleid en in uitvoeringspraktijken van het sociaal werk. Samenlevingsopbouw is van de sociaal-politieke agenda verdwenen en veel wijkteammedewerkers zijn verwijzers geworden naar voorzieningen of diensten. Een collectieve, maatschappijkritische blik, is onderbelicht geraakt.

In een sociaal-ecologisch rechtvaardige samenleving komt sociaal werk op voor mensen, groepen en gemeenschappen in een kwetsbare positie terwijl het tegelijkertijd streeft naar herstel en versterken van de natuur. Dit pleidooi vormt een eerste aanzet om sociaal werkers, opleidingen social work, organisaties voor sociaal werk en andere belangrijke betrokkenen aan te moedigen het gesprek hierover te voeren én een bijdrage aan een sociaal-ecologisch rechtvaardige samenleving te leveren.

Sociale onrechtvaardigheid

'Ik roep sociaal werkers op om actie te ondernemen om klimaatproblematiek aan te pakken als een sterk, verenigd beroep dat samenwerkt met mensen in marginale posities die hun deel van de wereldwijde hulpbronnen niet krijgen, ondanks hun beperkte ecologische voetafdruk' - Lena Dominelli (2013)

De verwevenheid van problemen komt op verschillende manieren tot uiting. Mensen die het minst financieel te besteden hebben, wonen doorgaans vaker in een omgeving met een slechte luchtkwaliteit en hebben vaker minder toegang tot groen. Ook wonen zij vaker in huizen die slecht geïsoleerd zijn, waardoor zij meer kans hebben op hittestress in de zomer en kou in de winter. Zij profiteren aanzienlijk minder van subsidies voor verduurzaming en hebben onvoldoende toegang tot gezonde voeding door hoge prijzen. Ook niet-materiële aspecten van deze crisis, zoals emoties en gemoedsaandoeningen, stigma's en vooroordelen, spelen een rol in de gevolgen van de ecologische crisis en versterken bestaande machtsverhoudingen (Grossman en Trubina, 2021). Studies tonen bijvoorbeeld aan hoe een koud huis eenzaamheid en uitsluiting veroorzaakt. Mensen kunnen vrienden en familie niet uitnodigen, omdat ze zich voor hun woonsituatie schamen. Als gevolg daarvan verminderen sociale contacten (Brunner, et al., 2017; Middlemiss, et al., 2019).

Sociale rechtvaardigheid is een belangrijk principe voor sociaal werk. De hierboven genoemde contextschets laat zien dat de ecologische crisis op verschillende manieren leidt tot sociale onrechtvaardigheid of deze versterkt:

1. in herverdelingsvraagstukken: hoe verdelen we de gevolgen van ecologische crisis? Wie dragen welke lasten en waarom?
2. in erkenning: hoe kunnen we de behoeften en wensen van kwetsbare groepen in de energietransitie erkennen? Wie kan en moet op welke wijze een bijdrage leveren?
3. in vertegenwoordiging: op welke wijze zijn groepen in een kwetsbare positie vertegenwoordigd, hebben zij een stem?

Naar een ander mens- en wereldbeeld

De verschillende crises, uitingsvormen en de cumulerende effecten brengen onzekerheid, twijfel en kwetsbaarheid met zich mee. En dat geldt evengoed voor de verschillende fundamentele veranderingen die we met elkaar moeten maken: sociaal, economisch en ecologisch. Er is geen uitgestippeld pad. De neiging bestaat om in deze onzekerheid vraagstukken op te knippen, geïsoleerd te benaderen en terug te vallen op regels en aanpakken die gestoeld zijn op oorzaak en gevolg redeneren, en de verantwoordelijkheid bij individuen neer te blijven leggen. Dit genereert weliswaar een gevoel van controle, maar brengt ons feitelijk niet verder. Hoe kunnen we verder vanuit de acceptatie dat we leven in een complexe context, die onzeker, onvoorspelbaar, chaotisch en permanent in beweging is? En wat betekent dit voor de opgaven van het sociaal werk?

De rol van sociaal werk

Willen we de ecologische crisis het hoofd bieden en zorgdragen voor een leefbare planeet voor mensen die nu al getroffen worden door de ecologische crisis en de generaties na ons behoeden, dan is een fundamentele heroriëntatie van de visie op samenleven nodig. Het sociaal werk heeft hierin ook een rol én verantwoordelijkheid.

Eco-sociaal werk

De afgelopen 20 jaar is het appèl op een fundamenteel ander perspectief op sociaal werk in internationaal wetenschappelijke literatuur verkend. In Nederland, met name door de energietransitie, begint langzaam door te dringen dat het sociaal werk een essentiële rol heeft in de ecologische crisis, maar ook een verantwoordelijkheid in de transformatie naar een andere kijk op welzijn en samenleven. Maar hoe? Het eco-sociaal werk biedt hierin een wenkend perspectief. Een perspectief dat ook wordt gedragen door de IFSW (International Federation of Social Work).

Eco-sociaal werk ziet de plaats van de mens niet als dominant, maar als gelijkwaardig onderdeel van de natuurlijke wereld. Met eco-sociaal werk bedoelen we sociaal werk dat erkent en waardeert dat al het leven onderling als een ecosysteem verweven is en we wederzijds van elkaar afhankelijk zijn en elkaar nodig hebben. Het vertrekt vanuit het besef dat versterking van welzijn en welbevinden van al dat leeft alleen kans heeft door op rechtvaardige en duurzame wijze om te gaan met beschikbare bronnen, investeren in die onderlinge verbondenheid, en dus in relaties (Boetto, 2017; Coates, 2003; Matthies, et al., 2001).

Eco-sociaal werk vraagt van sociaal werkers om zich in te zetten voor mensen in een kwetsbare positie en tegelijkertijd natuur te herstellen en te verbeteren. Verschillende bestaande structuren in de samenleving leiden tot sociale en ecologische onrechtvaardigheid. Denk daarbij aan dominante waarden, overtuigingen, praktijken en manieren van leven, zoals overconsumptie, overexploitatie, materialisme, dominant mensbeeld, onderdrukking en uitbuiting van mens, dier en planeet. Door deze structuren ter discussie te stellen en door alternatieven aan te dragen en voor te leven, levert eco-sociaal werk een bijdrage aan een proces van sociaal politieke verandering (Peeters, 2012; Boetto, 2017). Politiserend werk is dan ook een belangrijk onderdeel van eco-sociaal werk.

Werken vanuit een eco-sociaal perspectief zou vertrekpunt moeten zijn van al het sociaal werk en is meer dan een extra taak om mensen die de dupe worden van de klimaatcrisis te ondersteunen (Komalsingh, et al., 2019). Dat komt bijvoorbeeld tot uiting door voedselverspilling in een wijk tegen te gaan; dat kan mede een hefboom vormen om inclusie, samenwerking en sociaal ondernemerschap te bevorderen. Producten die door lokale ondernemers niet meer kunnen worden verkocht, worden opgehaald en verdeeld door vrijwilligers uit de buurt aan buurtbewoners die het goed kunnen gebruiken. Dat wordt gedaan op een plek waar tegelijkertijd laagdrempelig ontmoeting en uitwisseling kan worden gefaciliteerd tussen bewoners onderling. Een fijne plek om te zijn, juist ook voor mensen in een extra kwetsbare positie. Als ook verschillende hulp- en zorgverleners onderdeel zijn van de ontmoeting kunnen zij daarnaast als brug of wegwijzer dienen naar toegang tot formele zorg of voorzieningen. Zo ontstaat er een mix van buurtbewoners en betrokkenen die vanuit verschillende motieven aanschuiven. Zo'n plek is dan niet alleen een voedingsbodemp voor contacten, netwerkvorming, samenwerken en

samenleven, maar kan ook andere behoeften van burgers faciliteren, zoals het opzetten van een kledingruil, taallessen of een moestuin (Van der Linden en Oomen, 2020). Tegelijkertijd biedt een dergelijke plek ook mogelijkheden om signalen op te vangen van structuren die niet helpend zijn voor burgers, deze in kaart te brengen en te agenderen.

Energiearmoede wordt vaak gezien en behandeld als bewijs van iemands onvermogen en eigen schuld. Dit geldt vooral in samenlevingen die de **politisering van energiearmoede** niet hebben meegemaakt (Grossman en Trubina, 2021). Politisering van de energiearmoede is ook een taak van het sociaal werk. We bedoelen hiermee de verantwoordelijkheid om tekortkomingen van sociaal beleid bloot te leggen, te agenderen en als het kan beleid dat energiearmoede in de hand werkt of in stand houdt te beïnvloeden.

Uitgangspunten van eco-sociaal werk

Uitgangspunten van eco-sociaal werk zijn te onderscheiden in drie samenhangende kern-elementen. Het gaat om:

1. verschillende vormen van kennis;
2. professionele waarden en ethiek;
3. persoonlijk professionele identiteit (wereldbeeld, overtuiging en houding) (IFSW, 2022).

Schematische beschrijving van de uitgangspunten van eco-sociaal werk:

	Denken vanuit samenhang en grotere gehelen	Elk aspect van het leven zien als onderling verbonden binnen een veel groter systeem, zoals dat tot uiting komt in inheemse perspectieven. Dit vraagt om een nieuwe conceptualisering van welzijn, het gaat erom óók integrale, milieu- en relationele kenmerken te bevorderen (Besthorn, 2002; Coates, 2003)
	Fundamentele ecologische waarden	Het aannemen van fundamentele ecologische waarden binnen het beroep met betrekking tot sociale en ecologische groei (Peeters, 2012).
	Aan ecologische crisis gerelateerd werk	Uitbreiding van de activiteiten van sociaal werkers, met klimaatcrisis gerelateerd werk op individueel, collectief en politiek niveau.
	Het belang van epistemologische rechtvaardigheid: erkennen van ervaringen van mensen als volwaardige kennisbron	Aanpakken voor verandering starten vanuit lokale gemeenschappen (Dominelli, 2015; Ku, en Ma, 2015). Inzet op het belang van <i>epistemic justice</i> : inheemse kennis & perspectieven op samenleven, bedoeling en spiritualiteit (purpose) en van ervaringskennis (Coates, et al., 2006).
	Kritische en anti-oppressieve beweging (Dominelli, 2013; Närhi, 2004).	Vertrekken vanuit samenhang tussen natuurlijke omgeving en sociale en politieke systemen die bijdragen aan uitbuiting, uitsluiting en ongelijke machtsrelaties.
	Sociale, ecologische en klimaatrechtvaardigheid	Natuur, in zijn rijkdom en verscheidenheid van levensvormen is in zichzelf waardevol. Dit wordt ook wel <i>deep ecology</i> genoemd (Besthorn, 2002).
	Emancipatoir en actiegedreven (Närhi, 2004; Boetto en Bell, 2015).	Ecofeminisme (Shiva, 2002): verband tussen uitbuiting natuur en andere vormen van uitbuiting en overheersing, of het nu gaat om gender, klasse, leeftijd, etniciteit, ras, validiteit, enzovoort (intersectionaliteit).

Het appèl

Erkennen van sociaal werkers als belangrijke partners in onder andere de ecologische crisis, met de rol van het betrekken van en het werken met gemeenschappen als *agents of change*. Dit houdt ook in het rekening houden met verschillende factoren die al bijdragen aan marginalisatie en die door de ecologische crisis versterkt worden. Ofwel het aanpakken van huidige en historische onrechtvaardigheden die barrières kunnen vormen voor de betrokkenheid van gemeenschappen bij het mede ontwerpen en mede bouwen aan onze gezamenlijke eco-sociale toekomst. Dat vraagt per definitie om een intersectionele blik.

Onderwijs en onderzoek:

Het gehele curriculum van de opleidingen voor social work (mbo, ad, hbo en master) is gebaseerd op de beginselen van eco-sociaal work. Vraagstukken rondom ecologische rechtvaardigheid en alle thema's die hiermee samenhangen worden kritisch onderzocht en ter discussie gesteld middels vormen die passend zijn vanuit een eco-sociale lens, zoals participatief actie-onderzoek (PAO) en Community Led Research and Action (CLRA).

Sociaal werk praktijken:

Bijdragen aan het creëren van duurzame economieën en ecologische en sociale systemen die niemand achterlaten (IFSW, 2022). Anticiperen op dat wat komen gaat, met situaties die zich in de (nabije) toekomst zeker zullen voordoen (Vreeswijk, 1996). Dit houdt bijvoorbeeld in het omvormen van sociale systemen en voorzieningen van reactieve naar preventieve systemen. Om zo gemeenschappen te ondersteunen en te anticiperen op mogelijke natuurrampen in kwetsbaar gebied, aantasting van het milieu en pandemieën. Zodat er meer veerkracht ontstaat om deze gebeurtenissen het hoofd te bieden.

Een voorbeeld uit een recent reviewonderzoek (Van Daalen, et al., 2022): extreme weersomstandigheden dragen bij aan *gender based violence*. *'Extreme events don't themselves cause gender-based violence, but rather they exacerbate the drivers of violence or create environments that enable this type of behaviour.'*

In Nederland zien we verschillende voorbeelden van klimaat adaptieve projecten waarin sociaal werk een rol speelt en het zich moet positioneren vanuit de eerder genoemde uitgangspunten. Voorbeelden zijn:

- de energietransitie (op verschillende manieren)
- verbinden daar waar activiteiten polariserend werken (bijvoorbeeld bij bouw van windmolens)
- vergroening (moes- en buurttuinen, struikrovers)
- mentaal welzijn (klimaatdepressie); maar ook omgaan met (acuut en chronisch) tegenslag (bijvoorbeeld natuurrampen, een leefomgeving van slechte kwaliteit of (energie)armoede).

Praktijken van sociaal werk vanuit holistisch sociaal-ecologisch perspectief benaderen en bouwen in plaats van sociaal werk alleen instrumenteel te laten zijn in het uitvoeren van verschillende (klimaat)agenda's en projecten. Dat vraagt een stevige inzet op zowel directe hulp- en dienstverlening als verschillende collectieve vormen van sociaal werk, die elkaar permanent weten te versterken.

Bronnen

- Besthorn, F. (2002). Radical environmentalism and the ecological self: Rethinking the concept of self-identity for social work practice. *Journal of Progressive Human Services*, 13(1), 53–72.
- Boetto, H. (2017). A Transformative Eco-Social Model: Challenging Modernist Assumptions in Social Work. *The British Journal of Social Work*, 47(1), 48–67.
- Boetto, H. & Bell, K. (2015). Environmental sustainability in social work curricula: A pilot study of online course content. *International Social Work*, 58(3), 448–62.
- Brunner, K.-M., Christanell, A., & Mandl, S. (2017). Energiearmut in Österreich: Erfahrungen, Umgangsweisen und Folgen (Energy poverty in Austria: Experiences, coping strategies, and consequences). In K. Großmann, A. Schaffrin, & C. Smigiel (Eds.), *Energie und soziale Ungleichheit. Zur Gesellschaftlichen Dimension der Energiewende in Deutschland und Europa (Energy and Social Inequality. On the Societal Dimension of the Energy Transition in Germany and Europe)* (pp 131-155). Wiesbaden: Springer.
- Coates, J. (2003). *Ecology and social work: Toward a new paradigm*. Halifax: Fernwood Press.
- Coates, J., Gray, M. & Hetherington, T. (2006). An ecospiritual perspective: Finally, a place for Indigenous approaches. *British Journal of Social Work*, 36(3), 381–9.
- CRED/UNDRR (2020). Human cost of disasters. An overview of the last 20 years 2000-2019. Geraadpleegd op 19 oktober 2022, van: www.undrr.org/publication/human-cost-disasters-overview-last-20-years-2000-2019
- Dominelli, L. (2013). Environmental justice at the heart of social work practice: Greening the profession. *International Journal of Social Welfare*, 22(4), 431–9.
- Dominelli, L. (2015). The opportunities and challenges of social work interventions in disaster situations. *International Social Work*, 58(5), 659–72.
- IFSW (2022). The role of social workers in advancing a new socio-ecological world. Geraadpleegd op 19 oktober 2022, van <https://www.ifsw.org/the-role-of-social-workers-in-advancing-a-new-eco-social-world/>
- Grossmann, K., & Trubina, E.G. (2021). How the Concept of Dignity Is Relevant to the Study of Energy Poverty and Energy Justice. *Frontiers in Sustainable Cities*, 3. doi.org/10.3389/frsc.2021.644231

- Komalsingh Rambaree, M., Powers, C. F. & Smith, R.J. (2019). Ecosocial work and social change in community practice. *Journal of Community Practice*, 27(3-40), 205-212.
- Ku, H. & Ma, Y. (2015). 'Rural-urban alliance' as a new model for post-disaster social work intervention in community reconstruction: The case in Sichuan, China. *International Social Work*, 58(5), 743-58.
- Lintsen, H., Veraart, F., Smits, J. P., & Grin, J. (2018). *De kwetsbare welvaart van Nederland 1850-2050*. Prometheus.
- Matthies, A.-L., Närhi, K. & Ward, D. (2001). *Eco-social Approach in Social Work*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Middlemiss, L., Ambrosio-Albalá, P., Emmel, N., Gillard, R., Gilbertson, J., Hargreaves, T., et al. (2019). Energy poverty and social relations: a capabilities approach. *Energy Research & Social Science*, 55, 227-235.
- Närhi, K. (2004). The eco-social approach in social work and the challenges to the expertise of social work. Ph.D. thesis, Jyväskylä, University of Jyväskylä.
- Peeters J. (2012). The place of social work in sustainable development: Towards ecosocial practice. *International Journal of Social Welfare*, 21(3), 287-98.
- Shiva, V. (2002). *Staying alive: Women, ecology and development*. London, UK: Zed Books.
- Van Daalen, K.R., Savić Kallesøe, S., Davey, F., Dada, S., Jung, L., Singh, L. et al. (2022). Extreme events and gender-based violence: a mixed-methods systematic review. *Lancet Planetary Health*, 6(6). DOI: 10.1016/P11S2542-5196(22)00088-2.
- Van der Linden, M & Oomen, K. (2020). De Groene Kans: Duurzaamheid als platform voor ontmoeting en inclusie. Geraadpleegd op 19 oktober 2022, van www.movisie.nl/artikel/groene-kans-duurzaamheid-platform-ontmoeting-inclusie,
- Vreeswijk, P. (1996). *Perspectief in nog-niet-situaties. Fenomenologische verkenning en onderzoek naar de grondslagen van het Nederlands maatschappelijk opbouwwerk*. Den Haag: Gradus Hendriksstichting.

